

Předmluva [kniha Češi a Evropa]

Jan Hron

in: Ladislav Hejránek, [Češi a Evropa](#), ed. Jan Hron, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, p. 7–11

in: Ladislav Hejránek, [Češi a Evropa](#), vyd. Jan Hron, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, str. 7–11

◆ předmluva / doslov, česky, vznik neuveden,

◆ foreword / epilogue, Czech, origin n.a.,

Předmluva [kniha Češi a Evropa]

Jan Hron

in: Ladislav Hejránek, [Češi a Evropa](#), ed. Jan Hron, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, p. 7–11

in: Ladislav Hejránek, [Češi a Evropa](#), vyd. Jan Hron, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, str. 7–11

◆ předmluva / doslov, česky, vznik neuveden,

◆ foreword / epilogue, Czech, origin n.a.,

Předmluva

Evropa a úkol Čechů v ní, reflexe naší nedávné minulosti, národ a nacionalismus. To jsou některá z důležitých témat, kterými se zabýval filosof Ladislav Hejdánek. Jeho texty jsme do přítomné publikace vybrali ke stému výročí založení Československa. Nejde o všechny texty na daná témata, zařadili jsme ty z nich, které mají podle nás největší potenciál oslovovat i dnes. Témata v nich obsažená jsou čím dál naléhavější a Hejdánkův pohled je čím dál výjimečnější.

Odpovědnost filosofa vůči společnosti

Kupodivu vůbec není běžné, že se filosof vyjadřuje k palčivým otázkám své doby a že chce zároveň oslovit i nefilosofa. U Hejdánka to ovšem nepřekvapí. Nepovažuje filosofii primárně za akademickou záležitost a odmítá být filosofem, který před světem utíká do jakési myšlenkové laboratoře. Chce naopak vstupovat do rozhovoru. Pravým místem filosofie je pro něj „veřejný prostor, agora, náměstí a ulice“.¹ Hejdánek tím popichuje své kolegy z akademických ústavů, ale především se hlásí k tradici sókratovského filosofování, probíhajícího právě v rozhovoru, často na veřejnosti: „Pravé filosofie je zapotřebí především všude v obci, uprostřed naléhavých občanských záležitostí, kde se něco rozhoduje dopředu, kde jde o budoucnost.“²

Odpovědnost vůči obci ale podle Hejdánka není tím posledním, čím je filosof veden. Filosof je součástí obce, a už proto jí má poskytovat své „služby“, nikdy si ale od ní nemá nechat diktovat, co dělat a co říkat. Filosofem je především proto, že – jak už napovídá samo slovo filosofie – miluje moudrost či pravdu, přičemž ta stojí u něj nade vším. Společnosti proto neslouží tím, že říká, co lidé chtějí slyšet. Pravda po něm většinou žádá pravý opak. Filosof nazývá chyby a nedostatky, varuje před nebezpečnými tendencemi, rozbíjí falešné představy, provokuje. Chválí jen zřídka.

Tady je ale potřeba odlišit filosofa od standardního komentátora aktuálního dění. Filosofa Hejdánkova typu totiž nezajímá vposledu to, co se zrovna děje, jako spíš myšlení lidí, které toto dění dává do pohybu. Dalo by se říct, že filosof jde až ke kořenům toho, co tíží společnost v dané historické chvíli, kritizuje obecné mínění, odkrývá tradiční nánosy v našem myšlení, jinde ukazuje jeho spodní proudy, upozorňuje na souvislosti, které dnešek dalece přesahují, a to jak do minulosti, tak zejména do budoucnosti.

Čím tedy Hejdánek jako filosof provokuje, když mluví o naší úloze v Evropě, o naší minulosti nebo o národu?

Evropa a vynález dialogu

Evropa pro Hejdánka není příliš důležitá co do geografického či politického vymezení. To se v průběhu dějin ostatně měnilo, a přesto Evropa existovala dál. Hejdánka zajímá především rovina kulturní, hodnotová, duchovní. Vlastní Evropu podle něj tvoří její specifická myšlenková tradice a kultura, přičemž tím specificky evropským – tím, co je dokonce evropským myšlenkovým vynálezem – je dialog.

Hejdánek přísně odlišuje dialog od toho, co nazývá „postupnou řadou monologů“:³ výměny názorů či informací, konverzační rozhovory. Podmínkou dialogu je nejen vzájemná schopnost naslouchání a ochota nelpět na svých původních východiscích, ale zejména úsilí vždy zaslechnout ještě „něco navíc“. Pravdu, která se vyjevuje právě v dialogu jako cosi skutečně nového.

¹ *Pravým polem filosofie není ani zázemí ani podzemí*, 2011. K nalezení v elektronickém archivu Ladislava Hejdánka, www.hejdanek.eu, stejně jako všechny ostatní Hejdánkovy texty.

² Tamtéž.

³ *Dialog jako převratné setkání*, 2006.

Podle Hejdánka je Evropa dialogem ustavena. Je totiž výsledkem epochálního setkání řecké a hebrejské duchovní tradice. Ani z jedné z nich ji přitom nelze odvodit: vzniká právě v dialogu, tím je zcela jedinečná. Podobný tisíciletý dialog, „v němž argumentem není síla a moc vnější, nýbrž pouze síla a moc niterné přesvědčivosti“, ⁴ nenajdeme v žádné jiné kultuře na světě.

Je-li podstatou Evropy živý dialog, co to ovšem znamená pro její budoucnost? Hejdánek varuje, že Evropa zůstane nadále Evropou jediné tehdy, pokud se udrží „živá pluralita tradic, které spolu zůstanou v rozhovoru, třeba i ostře kritickém a bojovném“. ⁵ Jednoznačně se tím vymezuje proti tomu, jak je dialog chápán dnes – jako jakási forma tolerance. Pokud ta převáží namísto „pravdy, správnosti a spravedlnosti“, hrozí nám „kulturní a myšlenkový eintopf“. ⁶ To je ovšem podle Hejdánka v maximálním rozporu s nejlepšími evropskými tradicemi.

A ještě s dalším varováním Hejdánek přichází: bude-li naším jediným cílem sjednocování Evropy, hrozí Evropě – jakožto určité duchovní události – zánik. „Neznamená organizačně, správně, ekonomicky a finančně, snad i vojensky sjednocená Evropa vlastně jen vytvoření falešné Evropy? Neznamená to konec, zánik Evropy navzdory zachování firmy? Není právě ono mluvení o integrované Evropě jakýmsi vítězstvím byzantinské rétoriky a jakýchsi vnějškových rituálů, ohlašujících konec evropanství?“ ⁷

Nedocenená česká myšlenková tradice

Co v tomto evropském epochálním dialogu zmůžeme my Češi? Podle Hejdánka máme čím přispět: Evropa může navázat na významnou a dosud nedocenenou tradici českého přemýšlení o pravdě. Pokud ovšem své tradici porozumíme nejdřív my sami.

Hejdánek si všímá, že čeští myslitelé jako Masaryk, Rádl, Kozák či Hromádka pojímali pravdu podstatně jinak, než jak je to zažité v evropském myslitelském prostoru. Sám se k tomu hlásí: nemáme pravdu chápat jako shodu se skutečností, jako něco, co je skutečnosti podřízené či o čem skutečnost rozhoduje. Naopak: pravda se vyjevuje jako to, co rozhoduje o skutečnosti. Vždyť teprve ve světle pravdy můžeme rozpoznávat mezi pravým a nepravým, správným a nesprávným, spravedlivým a nespravedlivým.

Tady nás ovšem Hejdánek vede do náročné končiny: pravda sice rozhoduje o skutečnosti i o nás samých, ale sama není ničím jsoucím, ničím předem daným, nelze ji uchopit jednou provždy, není ani posvátným nejvyšším jsoucnem. Pravda se teprve vyjevuje, „přichází z budoucnosti“ a neustále rozhoduje o naší přítomnosti, a dokonce – a to se jistě zdá jako paradoxní – i o naší minulosti. Hejdánek také mnohdy cituje Rádlovu koncentrovanou myšlenku, že *pravda není, ale má být*; popřípadě to, že *pravdu nemáme, ale že pravda má nás*.

My žijeme v době, kdy jakýkoli důraz na důležitost pravdy je velmi nesamozřejmý. I to je jedna z příčin, proč se k vlastní myšlenkové tradici nedokážeme vztahovat.

Nepříjemná reflexe nedávných dějin

K bilancování toho, co jsou Češi, patří ovšem také pravdivý pohled na vlastní minulost. I zde odvádí Hejdánek pozoruhodný kus práce a ukazuje nedávné události – založení československého státu, poválečný odsun Němců nebo dění v roce 1968 – nekonvenčně.

V článku *Historický pokus a české selhání* připomíná Masarykovu vizi, týkající se doby po rozpadu Rakouska-Uherska: konfederaci zemí ve střední Evropě. Připomíná však i selhání, která pak

⁴ *Evropská integrita jako dialog*, 1996. Zde na straně XXX.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

následovala, od „odsunu svých vlastních německých spoluobčanů bez řádných soudů“ až po to, že „jsme onen ‚zbytkový‘ stát rozdělili“.

Dopis příteli č. 44 ukazuje, jak odsun Němců ve čtyřicátých letech minulého století významně přispěl ke krutosti a bezprávnosti let padesátých: „Jsem si jist, že padesátá léta by vypadala podstatně jinak, kdyby naše národní společnost dovedla hned od května uplatnit větší rezistenci vůči nákaze nacionální nenávisti.“

Návrat do Evropy (a také text *Evropa a dějiny*) podrobuje kritice stejnojmenné heslo, které se stalo jednou z hybných sil převratu v roce 1989. Do Evropy se podle Hejdánka nejde vracet. Nejde se vracet k tomu, co bylo, stejně jako se nejde vracet do dějin: „Do dějin se vůbec nevstupuje, dějiny se dělají, tvoří. Přesněji: dějiny jsou jen tam, kde žijí dějnotvorné bytosti, dějinné subjekty.“ A jinde: „Evropa, do níž se chceme, máme a musíme navrátit, je budoucí Evropa, nikoli Evropa minulosti, která vlastně už není, která už pominula.“

Nacionalismus jako ideologie k překonání

Úvahy o nedávné české historii jsou kromě textů o Evropě rámovány tématem nacionalismu jakožto moderní ideologie, která v současné době ohrožuje naši i evropskou budoucnost.

Hejdánek striktně odlišuje národ a nacionalismus. Zatímco národ je pojem, který v různém čase a v různých společnostech označuje různorodou skutečnost, nacionalismus je specifická ideologie, která vzniká až v moderní době. Naše dnešní pojetí národa se zformovalo právě vlivem nacionalismu, v Čechách především působením německé ideologie Herderovy.

Nacionalismus lidem vštěpuje, že národ je cosi přirozeného, že je tzv. „od přírody“, že národy mají dokonce svůj přirozený úkol či přirozené poslání. Tím ale podle Hejdánka vzniká zmatení: „Nacionalismus je velmi zvláštní ideologie, jíž člověk jí postižený předstírá sám sobě i jiným, že se identifikuje s něčím, co je dáno, a tím zároveň sám sobě i jiným zastírá, že to je umělý výtvar, založený právě na oné ideologii.“⁸

Takové pojetí „přirozeného“ národa Hejdánek opakovaně odmítá. Národnost není něčím, co si s sebou člověk přináší na svět jako svou výbavu. Pro národ se člověk teprve rozhoduje. Členem národa (jako členem každého jiného společenství) se teprve musí stát a za člena národa také musí být ostatními přijat. Z druhé strany se ovšem podle Hejdánka nedá říct, že by národy nebyly skutečné a že bychom je mohli odhodit jako myšlenkový balast, a tím se celého problému s národy a nacionalismem zbavit.

V souladu s Masarykem a Rádlm proto Hejdánek navrhuje pojímat národ jako společenství, jež je ustaveno svým „programem do budoucna“. „Hlásit se k nějakému národu znamená tedy vlastně závazek, že učiníme ze své strany všechno pro to, aby to byl národ vynikající, mezi nejlepší z ostatních se řadící, ale také pro ostatní národy vysoce zajímavý a atraktivní, pionýrský v tom nejlepším smyslu, tj. klesající cesty k novým metám tam, kde ostatní se ještě neorientovali a nevědí si momentálně rady.“⁹

Filosof Ladislav Hejdánek často poukazuje na to, že „opravdový rozhovor je v našem kulturním životě věcí nadmíru vzácnou“.¹⁰ Celý život přitom vstupuje s druhými do dialogu, ať už jsou to mladí lidé,

⁸ *Národ a nacionalismy*, 1993. Zde na straně XXX.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ *Úvodem*, předmluva k samizdatovému časopisu *Dialogy* z roku 1977.

myslitelé současní i minulí, ale také umělci, fyzikové anebo třeba aktuálně vládnoucí politici. Jeho myšlenkové impulzy byly klíčové pro Chartu 77 a zčásti i pro étos změn po listopadu 1989. Zároveň vyvolal mnohá pobouření, prudká odmítnutí nebo přímo nepochopení. Třeba se i textům v této knize podaří ona „nadmíru vzácná věc“: vyvolat „opravdový rozhovor“.